

Les falles, Patrimoni Immaterial de l'Humanitat

En 2013 el *Rogle* dedicà un Extra al "Patrimoni valencià declarat Patrimoni de l'Humanitat". En aquell moment eren sis les manifestacions que mereixien tal reconeixement.

No podiem, per tant, deixar de commemorar la declaració de les falles com a tal Patrimoni d'una manera especial. L'idea en un principi era dedicar un numero Extra d'un format similar als anteriors. No obstant, sorgi l'oportunitat de contar en col·laboracions de personalitats expertes en els diversos aspectes de la festa i la cosa se nos n'ana de les mans. L'espai necessari començà a ampliar-se, primer a huit, i en acabant a dotze pàgines, que són les que conformen est exemplar.

I podiem haver continuat ampliant el format pràcticament de manera indefinida, puix a mida que profundisavem mes en el tema nos anavem donant conte de lo enorme que es el mon de les Falles; i diem be "mon" ya que le Falles transcendixen el fet de la festa i la seua preparació fins a conformar tot un mon sancer en una idiosincrasia pròpia i d'una vitalitat extraordinària.

Inevitablement molts són els temes que s'han quedat per tractar, començant per un dels actes mes emotius de la festa, l'Ofrena a la Mare de Deu dels Desamparats. Iniciat de manera espontània (acabada la Guerra Civil moltes dones anaven a fer ofrenes de flors a l'imatge restaurada de la Patrona), en 1940, el 19 de març,

s'organisà una comitiva encapçalada per la Fallera Major, acte que se repetí els següents anys fins que l'autoritat del moment decidí incorporar-lo en 1945 com a acte oficial.

Molt llarg i extens seria parlar dels autors materials de les falles, els artistes fallers. Mestres en múltiples disciplines -pintura, escultura (de

es tot u.

Pero les falles són molt mes que els actes públics multitudinaris. Els casals són autèntics centres dinamitzadors de la societat. Les seues activitats s'estenen als camps mes diversos, entre els quals destaquen els relacionats en tradicions populars. El Campionat de Truc, la celebració de concursos de paelles, l'organització de partides de pilota valenciana o la posada en escena de sànquets en llengua valenciana (mes d'un actor professional ha eixit dels grups de teatre faller) són només uns exemples d'activitats per mig de les quals molts valencians han entrat en contacte, gràcies a les falles, en la tradició pròpia.

I quan pareix que ja no poden potenciar mes la festa, convertixen el concurs de carrers alluminats

en un altre acte de referència.

I encara nos faltaria parlar de l'implantació de la festa en tantes altres localitats, de la despertà, de la plantà al tombe, de la vareta i el carto, de les llagrimes de la fallera major durant la cremà...

No, les falles són inacabables. I lo mes gran de tot es que tanta activitat, treball, inventiva, creativitat... sorgix dels casals, dels mateixos fallers, que mai han necessitat una autoritat que els duguera de la ma, mes be al contrari: sempre l'autoritat ha tractat de posar fre al seu impuls de llibertat. Una llibertat que es també un patrimoni que devem conservar i potenciar.

LA CREMÀ. ORIGE I FI DE TOT

chicotets i grans volums), fusteria, enginyeria i gràcia...-, saber fer evolucionar el monument fins a convertir-lo en una obra d'art.

Carlos Cortina, Modesto González, Regino Mas, Juan Huerta, Salvador Debón, Vicente Luna, Julian Puche i tants altres són noms que resonen en força en els oïts dels millors aficionats a les falles -als monuments fallers, hauríem d'especificar ací-; un panteó d'artistes mítics que no deixa de créixer en les noves generacions.

Una festa que ocupa tots els àmbits, apropiant-se inclús de tradicions originalment no vinculades, fins al punt que parlar de bunyols de chocolate i pensar en el mes de març

SUMARI	▪ Les falles, Patrimoni Immaterial de l'Humanitat	pag. 1	▪ El passadoble "El fallero"	pag. 8
	▪ Procés institucional	2	▪ "El fallero", lletra de Maximilià Thous, 1931	8
	▪ Sobre el primer llibret de falla	4	▪ La música en les falles	9
	▪ Línia temporal de les Falles	4	▪ Patrimoni (Poema)	9
	▪ Llibret de falla, un patrimoni dels valencians per al restant del món	5	▪ El trage tradicional i la seua vinculació en la festa de les Falles	10
	▪ Les falles de l'antigor. De la foguera a la falla	6	▪ Patrimoni documental faller	11
	▪ Les falles, Patrimoni Immaterial de l'Humanitat (Poema)	7	▪ La pirotècnia i les falles	12

Procés institucional

Com a coordinador dels grups de redacció de l'expedient, aixina com el d'experts i assessors de la candidatura de l'Espai Cultural de la Festa de les Falles valencianes, intentaré, d'una forma lo més didàctica i sistemàtica possible, relatar tot el procés institucional inicial que començà allà per giner de 2003 i que s'allargà fins a novembre de l'any 2016.

El procés ha sigut ardu i tortuós, en alts i baixos i retards aliens al propi expedient de la candidatura i deguts, únicament i exclusivament, a canvis en les exigències i criteris procedimentals que anualment realisava la propia UNESCO.

L'inscripció de la Festa de les Falles en la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat de la UNESCO ha implicat que la pròpia candidatura haja passat de forma exitosa totes i cadascuna de les evaluacions dels tècnics en patrimoni, tant de la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, com de la Direcció General de Patrimoni del Ministeri de Cultura d'Espanya, aixina com els de la UNESCO. Una vegada aprovada la candidatura per la part tècnica, esta emet un informe positiu que deu ser, i ho va ser, ratificat pel Comitè Intergovernamental per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, que fon el que tingué lloc en Addis Abeba el passat mes de novembre de 2016.

Abans de seguir de forma cronològica volguera deixar clar, primer que res, qué és o qué se considera **patrimoni immaterial** i, una vegada vist, podrem donar-nos conte immediatament que la Festa de les Falles, concebuda en la seua globalitat i no en els festejos individuals i peculiars que celebren les distintes colectivitats locals, posseïx elements que s'enquadren perfectament en l'objecte de la mateixa i dels que fa falta reclamar la seua protecció i salvaguarda.

Per a definir qué se considera patrimoni immaterial tirem ma del propi text de la **Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial** aprovada per la Conferència General de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) en la seua 32ª reunió, celebrada en París el 17 d'octubre de 2003.

Art. 2.1 *S'entén per "patrimoni cultural immaterial" els usos, representacions, expressions, coneiximents i tècniques –junt en els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que els són inherents– que les comunitats, els grups i, en alguns casos, els individus, reconeguen com a part integrant del seu patrimoni cultural. Este patrimoni cultural immaterial, que se transmet de generació en generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seua interacció en la naturalesa i la seua història, infontent-los un sentiment d'identitat i continuïtat i contribuint aixina a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana. (...)*

Art. 2.2 *El "patrimoni cultural immaterial", segons se definix en el paràgraf 1 supra, se manifesta en particular en els següents àmbits:*

- Tradicions i expressions orals, inclòs l'idioma com a vehícul del patrimoni cultural immaterial.
- Arts de l'espectàcul.
- Usages socials, rituals i actes festius.
- Coneiximents i usos relacionats en la naturalesa i l'univers.
- Tècniques artesanals tradicionals.

De la llectura d'esta definició podem extraure una gran quantitat d'elements culturals i tradicionals de la Festa de les Falles totalment patrimonialisables i necessitats de salvaguarda per a presents i futures generacions, puix alguns d'ells se troben en clar perill de desaparició, be absorbits per l'evolució de les noves tecnologies, pel desenroll de la pròpia ciutat a on habiten els subjectes que participen de la festa, be pel desús.

Pero ¿cóm sorgix l'idea de presentar la candidatura de les Falles per a la seua declaració per la UNESCO com a Patrimoni Immaterial de l'Humanitat?

L'idea la llançà durant el discurs com a mantenedor de la Fallera Major de València 2003, Vanessa Lerma, el llavors rector de l'Universitat Politècnica de València, En Justo Nieto. I eixa idea va permaneixen durant uns anys en la ment d'alguns fallers que no només presenciaren l'acte, sino que además estigueren atents a les seues paraules.

En l'any 2009, el en aquell moment president de la falla Av. dels Taroners-Universitat Politècnica, N'Àngel Martínez, i en acabant d'haver segut declarat el Tribunal de les Aigües de la Vega de València com a Patrimoni Immaterial de l'Humanitat per la UNESCO, se posà en contacte en mi en la Junta Central Fallera (JCF) comentant que per qué no se podien iniciar els tràmits per a declarar la Festa de les Falles com a Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat, ya que en la pròpia Universitat Politècnica existix un programa, el Forum UNESCO Universitat i Patrimoni, que és un projecte de la UNESCO per a

la realització d'activitats per a la protecció i salvaguarda del patrimoni cultural a través d'una ret informal d'institucions d'educació superior. Este programa està baix la responsabilitat comuna del Centre de Patrimoni Mundial de la UNESCO i l'Universitat Politècnica de València, i per part d'ells rebriem tota classe d'assessorament i col·laboració.

Traslladada la proposta al regidor de festes de l'Ajuntament de València, esta li paregue molt interessant i se produix la primera de les reunions a dos bandes entre personal de la Junta Central Fallera i dos representants de la Falla de l'Universitat Politècnica, entre ells el President i el Director, llavors, del Forum UNESCO.

En les dos reunions que se celebren se recopila l'informació sobre la Convenció de la UNESCO per a la salvaguarda del patrimoni (document base de les declaracions) i s'estudia quin era el procediment aixina com la viabilitat o no d'una possible candidatura de la Festa de les Falles per a ser sol·licitada la protecció de la UNESCO, que és en lo que consistix realment la declaració.

CARTELL DE LA CANDIDATURA A PATRIMONI IMMATERIAL DE L'HUMANITAT

El projecte impulsat se relentisa degut, principalment, a lo llarc i confús dels tràmits burocràtics i a la quantitat de treball que comporta i que, en eixos moments, fea impossible portar-lo a terme per part de les persones que componien eixe colectiu inicial que preparà el primer contacte, en la possibilitat de portar avant l'expedient.

És en novembre de 2010, despuix de les declaracions com a Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat de la festa de la Patum de Berga i els castelletes catalans, i durant les jornades tècniques sobre el futur de la professió d'artista faller que tingueren lloc en la seu de l'Universitat de València, denominades "Les Falles a la Nau", quan se llança la sugerència, per part d'u dels ponents, de l'inici de l'expedient per a la declaració de la Festa de les Falles com a Patrimoni Immaterial, sent informat per part del vicepresident primer de JCF que s'havien establert ja uns contactes previs per a estudiar l'inici del mentat expedient, pero que els tràmits eren llargs.

D'estes jornades sorgix la voluntat política de dotar a la Festa de les Falles d'una protecció singular i, a finals d'any, En Felix Crespo, regidor de Festes i Cultura popular de l'Ajuntament de València, anuncia en un Ple de la Junta Central Fallera i posteriorment en l'Assamblea de Presidents, l'inici dels tràmits de la candidatura per a sollicitar la declaració de salvaguarda de deter-

minats elements patrimonials de la Festa de les Falles i ser inclosos en la Llista Representativa de la UNESCO com a "Obres Mestres del Patrimoni Oral i Immaterial de l'Humanitat". Mes tart, el Ple de l'Ajuntament de 28 de giner de 2011 aprova per unanimitat una moció, presentada per En Felix Crespo, donant el vist i plau per a impulsar i iniciar l'expedient i acorda delegar en la Junta Cental Fallera, com a organisme regulador de la festa, la potestat per a portar a terme totes les accions pertinents vinculades en l'objectiu indicat.

A rant d'esta circumstància s'inicien contactes informals en representants de diversos sectors de la festa i, a partir d'estes conversacions, se consolida l'idea de portar a terme les reunions prèvies per a iniciar el procediment per a promoure la candidatura del que s'ha denominat **L'Espai Cultural de la Festa de les Falles Valencianes** per a ser reconegut com a Patrimoni Immaterial de l'Humanitat.

Se reprenen les reunions i se crea una **Comissió Impulsora**, en seu en la Junta Central Fallera i baix la presidència del llavors regidor de Festes, En Felix Crespo, que, formada per representants de la pròpia Junta, de l'Universitat Politècnica de València, de l'Universitat de València, de l'Associació d'Estudis Fallers, aixina com per diversos experts que han segut convocats de forma puntual a les distintes reunions realitzades, se propon dur a terme els tràmits d'impuls, iniciació, assessorament i tots aquells que siguen necessaris per a portar a bon terme l'expedient. D'entre els membres de la Comissió Impulsora se creà una **Comissió Redactora**, que és la que ha segut l'autora de la redacció de la candidatura, expedient caracterisat per la gran llimitació de paraules, un màxim de 250, a l'hora d'explicar o definir en que consistix l'objecte que se pretén salvaguardar. Abdós comissions estigueren en tot moment en contacte i coordinació en tècnics de la Direcció General

de Patrimoni de la Generalitat Valenciana, que orientaren i donaren pautes per a les diferents parts del procés.

Com vullga que a la noticia de l'inici de l'expedient fon acollida de bona gana per part d'institucions culturals, festives, econòmiques, partits polítics, etc, se reberen numeroses cartes de suport que s'adjuntaren a l'expedient de la candidatura com a mostra del recolzament social a la mateixa.

D'igual manera, en el Congrés dels Diputats se presentaren dos mocions, una per cada un dels dos partits polítics majoritaris, que finalisà en l'aprovació d'una transaccional per la qual la Càmera donava el seu suport a la candidatura de la Festa de les Falles com a Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat.

No obstant, arribats ad este punt d'inici i preparació de l'expedient de la candidatura, una qüestió quedava pendent encara, i esta era la declaració de Be d'Interés Cultural de

la Festa de les Falles per part de les autoritats regionals, que són les competents en dita matèria. A tal fi el Ple de l'Ajuntament de València, de data 30 de setembre de 2011, aprovà una moció per a sollicitar a la Conselleria de Turisme, Cultura i Deport, i en base a la Llei 4/1998 de 11 de juny del Patrimoni Cultural Valencià, l'inici de l'expedient per a la declaració de la Festa de les Falles de València com Be d'Interés Cultural Im-

LA TRADICIO DEL CANT DE L'ESTORETA

material. Dita sollicitut se materialisà en la Resolució 13183/2011 de 28 de decembre, de la Conselleria de Turisme, Cultura i Deport, per la que se incoa expedient de declaració de Be d'Interés Cultural Immaterial a favor de la Festa de les Falles de València.

Una vegada realitzats i havent eixit en èxit de tota la maranya de tràmits administratius portats a terme dins de la UNESCO i, situant-nos en el passat mes de novembre, en la capital d'Etiopia, reunit el Comité Intergovernamental per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial declarà la Festa de les Falles Valencianes com a Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat i, aixina, les Falles, els rituals de la plantà i la cremà, el saber fer dels artistes fallers, la ret associativa fallera i les seues formes de sociabilisar, la música tradicional valenciana, les tècniques artesanals dels nostres ciselladors, orfebres, seders i teixidors, l'indumentaria tradicional valenciana i, en especial, la tècnica de l'espolí de seda natural, les formes pirotècniques pròpies, la lliteratura popular de la festa i un llarc etc, han entrat a formar part, per mig de l'inscripció, en la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat i seran salvaguardades per a les generacions futures.

Eixa fon l'herència que varem rebre dels nostres antepassats i la que deixarem per a les generacions futures.

Jorge Miguel Guarro Monllor

*Coordinador de la Junta Central Fallera
del grup de redacció de l'Expedient*

*de la Candidatura de la Festa de les Falles valencianes
per a la seua inscripció en la Llista Representativa
del Patrimoni Cultural Immaterial de l'Humanitat.*

(Text traduït de l'original en castellà per a la present publicació)

Sobre el primer llibret de falla

Resulta provable, a diferencia de lo que fins a ben poc ha vingut circulant en la literatura que ha versat sobre els llibrets de falla, que els primers versos explicatius de les escenes que conté una falla no siguen els que componen el considerat primer llibret, *Historia de la Falla de Sen Chusep de la Plaseta del Almodi en el añ 1855* de Bernat i Baldoví.

Escorcollant en la biografia de l'impressor, escritor i editor Blai Bellver i Tomàs (1818-1884), natural de Xativa, el bibliograf Ribelles Comín li atribueix l'autoria, sense una base massa solida, de *Versos colocats en la falla del carrer de*

SEGON DELS TRES LLIBRETS DE FALLA (1865, 1866, 1867) DE BLAI BELLVER

Sent Narsis, la vespra de Sent Chusep en el añ 1850, full impres en el que s'explicaven les escenes d'esta falla. Esta informacio la descriu en la pagina 342 del Tom IV de la seua obra *Bibliografia de la Lengua Valenciana* (Madrid, 1920), atribucio que no ha segut desmentida categoricament ni tan sols per part d'Antoni Martínez i Revert en la seua tesis doctoral "Aportaciones de la obra de Blai Bellver a la Historia del diseño gráfico y del producto" (UPV, 2008). El text, compost per cinc decimes, un eco i una quarteta, no està firmat, i Comín basa l'atribucio en el fet de

trobar-lo enquadrernat –segons ell senyala– en la Biblioteca Municipal de Valencia, junt a *La creu del matrimoni* de Blai Bellver, un conte fantastic que inclou el programa i la descripcio de les escenes de la Falla de la Plaça de la Trinitat, de Xativa, de l'any 1866. Obra esta que, dit siga de pas, junt ad alguna atra similar, li supongue la sancio eclesiastica; respecte al lloc a on està archivada esta documentacio exactament hem comprovat que es troba en la Biblioteca Historica "Serrano Morales" de l'Ajuntament de Valencia.

Per a ser rigorosos en l'informacio que nos donen els versos de la falla del carrer de "Sent Narsis", hem d'indicar que dificilment se correspon en un carrer que es puga enquadrar en el perimetro de la ciutat de Xativa; per una atra banda estan impresos en una fulla, sense peu d'imprenta que ajude a fixar la seua procedencia, per lo que es molt

mes provable que es referixquen al carrer "Sant Narcis" de la ciutat de Valencia, localisat en el "Quartel" de Serrans en el nomenclator de 1866, ya que, per la premsa de l'epoca, es te constancia que en 1851 en eixa via es plantava una falla.

D'esta primera evidencia d'una explicacio de les escenes de la falla en vers, el qual encara hem de considerar d'autoria anonima, reproduim la següent quarteta, que no te desperdici:

"Chent sens cholla y chulla, chilla,
qui desputa espanta, espenta,
y algun pillu polla pilla,
pues á tanta tonta tenta".

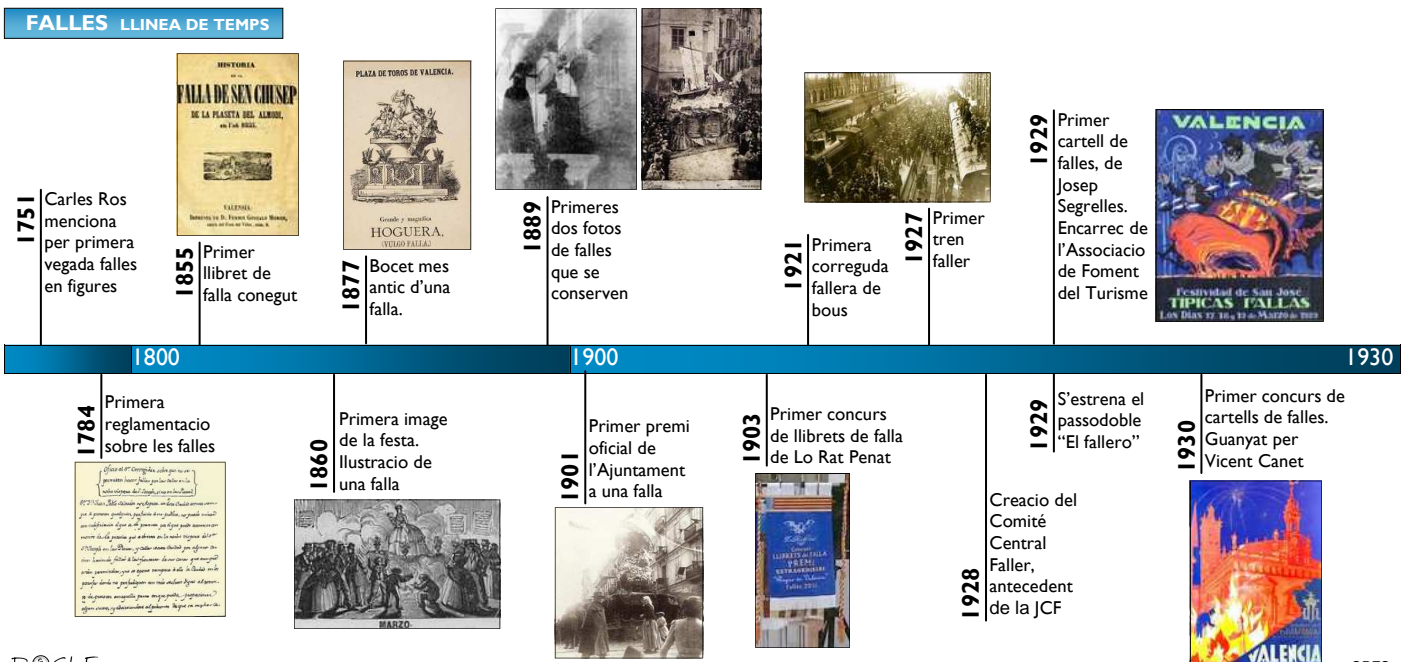
Igual que esta fulla explicativa de 1850, se'n poden trobar mes en la mateixa Biblioteca, tambe anonimes; nomes a partir de 1858 porten ya un peu en el que figura el nom de l'impressor.

No volent per a res desmentir la primacia que se li ha atribuit des de sempre a Bernat i Baldoví, considerant-lo el primer autor de llibrets de falla, per una atra banda mestre de la satira i un geni creador en llenguage popular, i tambe en algunes obres en un llenguage mes polit, citem la quinteta en que obria pas al contingut del seu primer llibret de falla:

"Está en este cuadernét
la història de Visanteta
i del pòbre conillet.
Vál, lo manco, una peseta:
Pero es ven... per un quinset".

La present aportacio pot valdre, a banda de reconeixer l'existencia de "proyectes" de llibret de falla anteriors al de Bernat i Baldoví (1855), per a reparar en lo alvançat en el temps, en que en unes atres localitats, distintes a la capital, començaren a plantar-se falles.

Juli Moreno i Moreno
Llicenciat en Geografia i Historia
President del Rogle Constanti Llombart

Libret de falla, un patrimoni dels valencians per al restant del món

Com a component principal de la festa, tenim la falla que es planta en al carrer per a ser vista i gojada pel públic que la roda, per lo tant l'eix essencial de la festa fallera és la falla plantada en el carrer, eixa foguera festiva composta de figures o ninots fets de material combustible que tenen un motiu central i diverses escenes còmiques, caricaturesques i/o crítiques.

Pero per molts cartells que se posen per a fer comprensible l'argument de la falla, cap d'ells l'explicarà com pot explicar-la un poeta dins del llibret. Si no hi ha un llibret que done conte de lo que parla, no és igual. És l'explicació i relació de lo que conta la falla un conjunt de versos satírics que descriuen en molt més detall les escenes de les que tracta. És per lo tant expressió única i genuïna d'un gènere de lliteratura popular arrelat en la nostra cultura, inclús en els temps en que nostra llengua fon ignorada i perseguida. En eixos moments fon l'explicació de la falla eixe eix transmissor i difusor, sent pràcticament l'única forma d'expressió pública i escrita de la llengua dels valencians.

EL TRADICIONALMENT CONSIDERAT PRIMER LLIBRET DE FALLA, 1855, DE BERNAT I BALDOVI

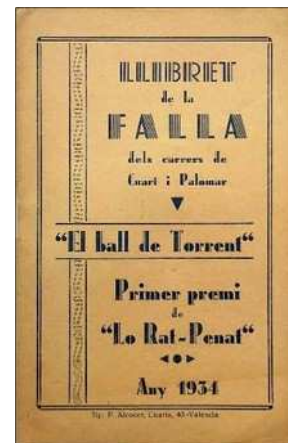
I 162 anys nos contempen des de que Josep Bernat i Baldoví escrigué en vers el que és considerat com el primer llibret de falla. I 114 anys des de que Lo Rat Penat organisa el seu Concurs. I és ara, despuix de rebre tots els valencians i fallers la declaració de les falles com a Patrimoni Immaterial de l'Humanitat i formar nostra lliteratura festiva part essencial de l'expedient redactat, quan aflora el sectarisme amnèsic i polític dels que manen i dels que quan manaren abocaren al poble valencià a l'imposició política d'una llengua en la que un ample sector de la societat valenciana no s'identifica.

I ara pretenen amagar eixa història més que centenària,

parlant només del Concurs de la Conselleria, i de la lliteratura fallera centrada en magnífics treballs monogràfics inclosos dins dels llibrets de falla, oblidant pel camí a la gran majoria de poetes festius que durant més d'un segle s'han dedicat a conrear la nostra llengua, només pel fet d'escriure els seus llibrets en una normativa diferenciadora i valencianisada per a acostar-se més al parlant i usuari, verdader constructor d'una llengua que hui en dia és recolzada per un ample sector faller del Cap i Casal, i este fet tan evident se reafirma en un important augment dels llibrets presentats al Concurs de Lo Rat Penat en este 2017 (313 treballs).

Oblidant que sense l'explicació i relació de lo que conté la falla, no hi ha llibret; eixe és el fet diferenciador que com he dit abans fa del llibret de falla un gènere lliterari únic en el món. Que no se nos oblide, o podem acabar fent llibres de festes que res tenen que vore en el llibret de falla, traïcionant la singularitat d'este gènere lliterari, que en l'expedient enviat a la UNESCO deixa ben clara la seua importància, destacant-lo com a punt substancial de tan alta distinció.

I que no se nos oblide tampoc a tots els valencians que el llibret de falla és des de 1855 un patrimoni nostre, que hui rep el reconeixement per a que siga conegut pel restant del món. Difongem per lo tant la seua verdadera història, sense ocultar i disfrassar el passat, present i futur d'una realitat evident i indiscutible; fer lo contrari seria traïcionar una part del nostre patrimoni cultural.

LLIBRET DE FALLA PREMIAT PER LO RAT PENAT EN 1934

Joan Josep Serra i Martí

Escritor de l'any 2016. Premi "Bernat i Baldoví" 2017
Membre del Casal Bernat i Baldoví

<p>1931 Les falles s'amplien a tres dies</p> <p>1932 Primera Semana Fallera en un programa d'actes oficial</p>	<p>1934 Primera Exposició del Ninot</p> <p>1934 Primera Fallera Major de València, Amparo Alborns</p>	<p>1936 Primera Cavalcata del Ninot</p> <p>1939 Creació de la Junta Central Fallera</p>	<p>1941 Primera Fallera Major Infantil</p> <p>1943 Fundació del Gremi Artesa d'Artistes Fallers</p> <p>1945 Primera Ofrena de Flors a la Mare de Deu dels Desamparats</p>	<p>1945 Primera mascletà en la seua forma actual</p> <p>1954 Primera Crida en la Plaça dels Furs</p> <p>1961 Primer Barco Faller</p>	<p>1945 Primera Ofrena de Flors a la Mare de Deu dels Desamparats</p> <p>1965 Primera Ofrena de dos dies</p> <p>1966 Inauguració del Museu Faller</p>	<p>1963 Primer Ninot Indultat Infantil</p> <p>1965 Primera pedra de la Ciutat de l'Artiste Faller</p> <p>1967 Les falles s'amplien a quatre dies</p> <p>1967 Primera Cavalcata del Regne</p> <p>1990 Primera Crida davant de les Torres dels Serrans</p> <p>1993 Inauguració del Museu de l'Artiste Faller</p>	<p>2000 Les Falles declarades Patrimoni Immaterial de l'Humanitat</p> <p>2016 Les Falles declarades Patrimoni Immaterial de l'Humanitat</p>
--	---	---	--	---	--	--	---

Les falles de l'antigor. De la foguera a la falla

L'orige de les falles continua ple d'incògnites. Encara que els experts han ensajat diverses teories per a explicar la seua concepció, com a mínim a partir del segle XVIII, com a *cadafals efímers construïts en una intenció artística i satírica, instalats en l'espai públic i destinats a ser cremats per Sant Josep*, cap d'eixes teories és, hui per hui, concloent.

Resulta indubtable la relació entre el foc i lo sagrat des del principi de l'existència de la raça humana. Moltes religions, i especialment les anteriors a l'aparició del cristianisme, contenen en el foc com a part fonamental dels seus ritos sagrats. En el nostre àmbit, seran les grans religions monoteistes —el cristianisme i l'islamisme— les que, una volta arraïlades en el nostre territori, tracten de substituir o adaptar les costums paganes preexistents al nou paradigma religiós. Algunes són suprimides, mentres que unes altres —com les relacionades en el solstici d'estiu o l'equinocci de primavera— perviuen, acoplant-se en molts casos com a festa religiosa incorporada al calendari anual.

En el nostre cas, és significatiu el testimoni de les cartes escrites entre 1051 i 1071 per Ibn Garsiya, que vivqué en la cort del rei Alí de Dènia. Ibn Garsiya reivindicava en elles la superioritat dels *ayam* —açò és, dels habitants d'estirp no àrap, descendents de l'ètnia iberorromana, majoritaris en al-Andalus i que, a pesar d'haver-se convertit a la religió musulmana, conservaven en bona mida les seues característiques ètniques i idiomàtiques— front als minoritaris i aristocràtics àraps de raça. Esta reivindicació o *shuubiyya* no sentà be en certs rogles i fon agra-

plega en els seus estudis una interessant cita d'Ibn al-Abbar, secretari del rei Zayyan que firmà els pactes de rendició en Jaume I, qui a pocs mesos de la conquesta de la ciutat de València es presentà davant d'Abu Zakariyya, emir de Tunis, per a demanar-li ajuda, usant el mateix terme per a referir-se a les fogueres que encenien els cristians: “¿Cómo, pues se puede recuperar residencias, lares

y / centros culturales / en torno a los cuales el mozárabe **incendió su falla** a / la ancha y la larga?” (segons traducció al castellà de Mahmud Sobh).

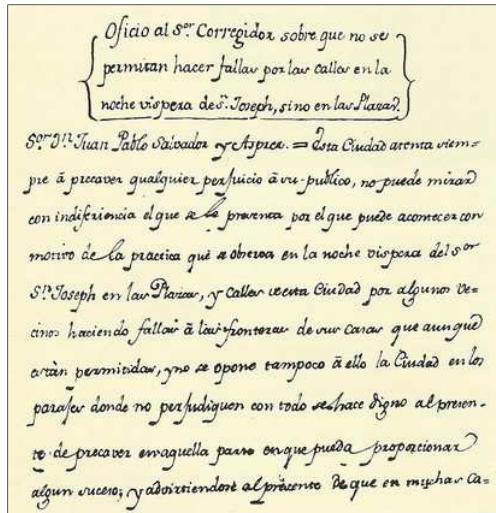
Un terme que també utilisa el rei En Jaume en la seua crònica, el “Llibre dels feits” (“...e els sarrains lexaren dues **falles** enceses de foc...”, “... que en cada vna tenda faessen **fayles**”), i que posteriorment se registra en certa abundància, referint-se sempre a un foc de major o menor magnitud, pero encara sense l'accepció actual del terme.

Dins d'eixos registres podem trobar-ne alguns que estan directament relacionats en l'us festiu del foc a través de l'encesa de falles. En 1455, per exemple, els jurats de la ciutat de València escriuen a “lo sen-

yor rey de Navar[r]ja” dient-li que en motiu del nomenament d'Aleixandre VI, papa valencià, “foren fetes grans **alimares e falles** en lo cimbori e en tots los campanars, torres e diverses cases d'aquesta ciutat, demostrant gran goig e alegria de la dita nova promocio”. Més d'un segle més tart, en 1571, la presa de la ciutat de Bugia pel “Sr Rey Don Ferrando” fon festejada gastant-se cent lliures en “**cohets, piules, tronadors y falles per la present ciutat**”, indicant una relació íntima entre l'us de pirotècnia, l'encesa de falles i les celebracions festives dels valencians.

Serà en 1751 quan es registra una cita de Carles Ros en la qual s'afirma que en la ciutat de València se plantaren eixe any sis o set falles “con figuras de bulto (açò és, ninots) *muy bien hechas*”, lo que demostra que en este moment les falles de tipo festiu ya presenten unes figures de forma humana a les quals, molt probablement, se'ls adjudicava un significat concret que era interpretat pels seus observadors.

Com diem al principi, els estudiosos han llançat diverses teories per a justificar eixa transformació des d'una simple foguera cap a un cadafal en figures humanes que és cremat per sant Josep. Provablement, ninguna d'elles és excoent, i totes expliquen en part el perquè d'eixa particular evolució que ha donat lloc a la festa valenciana per antonomàsia. Recapitem-les:

PRIMERA REGLAMENTACIO SOBRE LES FALLES, 1784

PORTADA DE LA REVISTA PENSAT I FET EN UNA REPRESENTACIO D'UN “NINOT PENJAT”

És sabut que la paraula “falla” deriva del llatí “facula”, diminutiu de “fax”, que vol dir “antorcha”. En eixe significat apareix registrada la paraula “falya” en el “Vocabulista in arabico”, atribuït a Ramon Martí (s. XIII), el qual, d'acort en els experts, arreplega l'àrap dialectal, reblit de romancismes procedents de l'aljamia (açò és, el romanç parlat en terra de dominació musulmana), que es practicava en el nostre territori en aquella època. És Agustí Galbis qui arre-

PORTADA DE LA REVISTA PENSAT I FET EN UNA REPRESENTACIO DEL “CANT DE L'ESTORETA”

Teoria solar: fogueres rituals de l'equinocci de primavera que posteriorment el cristianisme fa seues.

Teoria gremial: el gremi de fusters fa la festa en honor del patró sant Josep. La destrucció anual dels objectes inservibles dels tallers dona peu a figures més elaborades que evolucionen cap a les falles actuals.

Teoria del *parot* o *ninot de mija Quaresma*: ninots satírics confeccionats de manera separada, pero que es tiren a una foguera prèviament encesa.

Teoria de l'acte de fe: a través de les falles se recreen els antics ajusticiaments de l'Inquisició en la foguera.

Teoria dels altars: l'afició a construir altars commemoratius, ben documentada durant tota l'Edat Moderna, tant per motius religiosos com d'una altra índole, facilita que estos mateixos constructors d'altars produïxquen una altra classe de monuments efimers, en semblants tècniques pero en intenció satírica i destinats a ser cremats. La disposició dels "altars de Sant Vicent", que en molts casos contaven en figures "de bult" que suplien l'absència d'actors, degué reforçar també esta costum.

Signa com siga, de 1784 data la primera reglamentació que dispon que les falles només se planten en les places i no en els carrers, pel perill d'incendi que podia comportar la seua ubicació en llocs estrets i pròxims a edificacions. I en 1792 tindrem la primera crítica registrada a unes falles que són una manifestació més lúdica i festiva que purament religiosa: se condema la "poca veneración que tributamos al patriarca san Josef y los dañosos excesos que se comenten en su vispera y día".

Ya entrat el segle XIX, la diversitat de tipus de falles de sant Josep existents, descrita pels cronistes de l'època, vindria a reforçar eixa teoria de l'orige "multigenètic" que postulàvem adés. Per una banda existien les "fogueres de llauradors", que la vespra de sant Josep s'encenien a centenars per tota l'horta de València, davant d'alqueries i barraques. Estaven també els "ninots penjats" (de finestres, de balcó a balcó, en arbres...), estos sí, en evident intenció

satírica o alegòrica, que en acabant se tiraven a la foguera prèviament encesa, i que anaren desapareixent a lo llarg del segle. Especialment dins de la ciutat, per supost, se cremaven en la mateixa vespra de sant Josep les fogueres de trastos vells, també a centenars, construïdes especialment per chiquets i jóvens, que recorrien els carrers de la ciutat per a arreplegar objectes inservibles mentres, arastrant una estora, cantaven la famosíssima cançoneta: "¿Hi ha una estoreta velleta p'a la falla de sant Josep, del tio Pep? ¿Mes que siga la tapadora del comú, número u?"

I per últim teníem les conegudes per falles "monumentals" o "de boato". Poques en número, molt reglamentades per

FALLA DEL CARRER SAPADORS.
FINAL DEL SIGLE XIX

l'ajuntament, pero que paulatinament creixen en número, en tècnica, estètica i organització, fins a donar lloc a l'actual concepció de falla artística i satírica, en ninots, contingut crític i alegòric. De fet, conforme avança el segle, el sentit de la paraula "falla" anirà restringint-se només ad esta classe de falla monumental, fins al punt que, per eixemple, en 1860, s'afirmarà en el *Diario Mercantil* que "de las muchas hogueras que se plantaron este año, solo tres tenían la categoría suficiente para alcanzar el grado de fallas".

Serien estes falles "monumentals" les que, a pesar de la censura i les traves municipals, i estimulades per diverses iniciatives i premis –com ara els de la societat Lo Rat Penat– evolucionarien en estètica, en grandària i en complexitat, fins a donar lloc, ya en el segle XX, a les

falles en el seu concepte contemporàneu. Un concepte que encara hui continua en plena evolució, tant estilística i temàtica com en l'ús de nous materials, lo que demostra la vitalitat d'una festa que, ben mereixudament, ha segut declarada Patrimoni Immaterial de l'Humanitat per l'Unesco en 2016.

Òscar Rueda i Pitarque

President del Casal Bernat i Baldoví

President de la Seccio de Cursos de Lo Rat Penat

LES FALLES, P.I.H.

Les falles, Patrimoni Immaterial de l'Humanitat

Encara hi ha qui se pensa,
mentres que en el dit senyala,
que els fallers estem de chala
i fent-se bons soparots.
Ignoren, com se demostra,
que els fallers se sacrifiquen
mes sempre veus que ens critiquen
els mateixos borinots.

No veuen, per ignorància,
dins del faller eixercici
que la falla és sacrifici
per valencianes raons.
Que el faller lluita i treballa
al tindre amor a València,
per a mantindre l'essència
de les nostres tradicions.

Puix la falla, vos recorde,
és germanor i alegria,

amor, credo, poesia,
ingeni, gràcia i talent.
És l'explosió de la festa
que el valencià du en el pit,
i el goig del deure complit
del que la viu i la sent.

Tan sols faltava una cosa:
Que a la gran festa fallera
la vàlua es reconeguera
de la nostra identitat.
I hui, per mèrits, la UNESCO
nos fa, deixant testimoni,
Immaterial Patrimoni
de la nostra Humanitat.

També s'inclou en el premi
la poesia festiva
que es manté ben fresca i viva
en els graciosos llibrets.

Puix estos versos, cal dir-ho,
són part, per antonomàsia,
de la nostra idiosincràsia
per lo que estem satisfets.

I és que, junt a les falleres,
les falles, com els poetes,
entre agudes redonetes
òmplien de gràcia els carrers.
Estem puix d'enhonorabona
perque, pels motius citats,
hui se troben ben pagats
els valencians i els fallers.

Joan Antoni Alapont i Pérez

Premi Bernat i Baldoví de llibrets de

falla en tres ocasions.

Mestre en Gay Saber

El passodoble “El fallero”

Potser que poca gent conega la veritat que envolta a la creació d'este conegudíssim passodoble, original del gran geni de Sueca, En Josep Serrano i Simeón. Es per este motiu que me disponc a traure a la llum alguns importants detalls del naiximent d'esta valencianíssima peça musical, la qual cosa ocorregué allà per març de l'any 1929, una

NINOT DE LA FALLA DE LA PLAÇA DEL MERCAT DE 2017. ALEGORIA DEL MESTRE SERRANO

vegada solucionades les traves que existiren per a la seua consecució final, i que, a modo d'anècdota, expondré ací.

Les notes harmonioses, impregnades d'alegre melodia, acaricien els oïts dels valencians i dels forasters que a València arriben per a extasiar-se en la contemplació de la millor festa que es celebra en tot el món.

“El fallero” és la partitura que més s'interpreta durant eixos dies per totes les bandes que venen per a amenisar els passacarrers que omplim la ciutat de música i de colorit.

L'història començà en la visita que Emili Vilella, industrial i gran amic del mestre, realisà desplaçant-se a Madrid per a parlar en ell i propondre-li l'idea que, junt a uns atres components de les comissions falleres que existien llavors en el Cap i Casal, havien tingut: crear un passodoble que identificara per a sempre la nostra festa. Rebut per Serrano, i en l'amistat que existia, l'ilustre suecà acceptà el repte i quedà encarregat de dur a terme tal missió.

“El temps anà passant i Pep Serrano no donava senyals de vida al respecte, per lo que, a punt d'acabar febrer, i donada la ya proximitat de les festes falleres, el fillol del mestre, Samuel Navarro Tatay, viajà a Madrid per a recordar-li l'assunt, obtenint d'aquell tota classe de reconeiximents a la queixa que li mostrava, en nom dels fallers, que estaven posant-se nerviosos en vore que el passodoble no estava ni escomençat. Serrano li pregà que fera arribar ad estos els seus precis de perdó, puix tenien tota la raó del món.

Com a excusa manifestà que es trobava travessant un moment difícil, puix estava component la sarsuela “Los claveles”, i precisava acabar-la lo més pronte possible, motiu pel qual confessà que se li havia oblidat per complet

la composició a la que s'havia compromés davant d'Emili Vilella. Afegí al seu fillol que quedara tranquil, que el tema el resoldria ràpidament. Estes paraules tranquilisaren a Samuel Navarro, pero no del tot, com prova el fet de que casi diàriament visitava al mestre, en l'excusa de preguntar-li per la seua salut, pero realment ho fea impulsat per l'interés de saber còm marchava la composició del passodoble.

Este detall no li passà desapercebut al mestre Serrano, qui un dia li digué que suponia quin era el motiu pel qual el visitava tan a sovint, cosa que Samuel no li pogué rebatre, perquè era la veritat. Per tal cosa, Pep Serrano l'invità aquella nit a sopar en sa casa, convidt que aquell acceptà sense sospitar el perquè. El sopar tingué lloc de forma molt normal, pero a la fi del mateix el mestre li digué al fillol que esperara en el saló, mentres que ell anava a fer una cosa. I la cosa que havia de fer, i que realisà, fon la composició del passodoble. En només mija hora el tingué compost. Samuel Navarro fon cridat pel mestre, i li'l va fer escoltar en el piano en el que treballava. Eixa fon la primera vegada que s'interpretà “El fallero”, i el primer oyent, el seu fillol, que mostrà gran satisfacció i complaença davant de les notes harmonioses i excelent melodia plenament valenciana que acabava d'escoltar.

Quan la partitura de l'obra arribà a València, els fallers la reberen com be es pot imaginar, donada la brevetat del temps que faltava per a falles. D'esta forma naixqué “El fallero”. D'eixe modo anaren “despertant els cors” dels valencians i fallers, i vàries bandes valencianes, una volta conseguits els papers, començaren a ensajar-lo en molta ilusió, en vistes al concurs convocat.

I durant les festes falleres d'aquell mateix any, el 1929, la banda de Riola s'alçava en el triumpfo, conseguint el primer premi a la millor interpretació. Esta banda estava dirigida per Josep Tamarit.

I des d'aquell moment... fins ara...

PARTITURA DE “EL FALLERO”

Rafael Melià i Castelló
Poeta i dramaturg

“El fallero”, lletra de Maximilià Thous, 1931

Despertant els nostres cors
València riu,
per la senda de les flors
ya ve l'estiu.

Creua el carrer la chicalla
replegant els trastos pa la falla,
i mante la tradició
d'esta canço:

“¿Hi ha una estoreta velleta
pa la falla de San Chusep...
del Tio Pep...?”

I van juntant
lo qu'els veïns els van donant
per a buidar el porche...

“¿Hi ha una estoreta velleta
pa la falla de San Chusep?”
I en una astella del munto
se du el compas d'esta canço.

En les cares de la gent
tot es content.

Chiqueta meua,
que del carrer eres l'ama,

per culpa teua
tinc el cor encès en flama.

No te separes
del caliu del meu voler,
reineta, fallera,
que si tu em deixes
un ninot tindre que ser.

“¿Hi ha una estoreta velleta
pa la falla de San Chusep...?”
...Per a la falla
del teu carrer.

La musica en les falles

Per a cap valencià es novedos escoltar dir que la musica forma part fonamental de la festa de les falles. Seria dificil imaginar-se-les sense ella. Les bandes de musica, el tabal i la dolçaina, inclus eixes bandes de cornetes i tambors –que a molts no agraden tant–, unes i atres acompanyen a les comissions falleres en la majoria dels actes que estes realisen, i de manera especial en l'arplegada dels premis i en l'Ofrena.

Per lo que fa a les composicions que interpreten, les melodies mes genuïnes son, be els passodobles interpretats per les agrupacions musicals –les bandes de musica–, be el so del tabal i la dolçaina, els nostres instruments nacionals per excelencia; no en va el tabaleter i el dolçainer han segut representats tantes voltes en els mateixos monuments fallers.

Se pot dir que les bandes de musica son ya un element caracteristic de l'idiosincrasia del poble valencià. En pocs llocs del mon, si n'hi ha algu, pot trobar-se tal proliferacio d'estes agrupacions musicals. I la seua presencia en les falles, com en moltes atres festes valencianes, es fonamental. Les societats musicals dels pobles valencians eixos dies es desplacen al Cap i Casal, i a unes atres localitats importants que celebren la festa, per a posar musica a la mateixa. Tradicio esta que ha devingut tan important que en algunes poblacions han desplaçat les seues festes falleres en el calendari per a que la seua banda pugua sonar, primer en la localitat a on es contractada, i en acabant en el seu poble (o a l'inversa). I la seua presencia se fa

notar en aquelles falles que aposten per elles, puix vore agrupacions de mes de 40 o 60 membres acompanyant musicalment a una comissio fallera es tot un goig. Provablement l'encariment en general de qualsevol activitat relacionada en la propia festa, lo qual inclou la contractacio d'una banda de musica, ha fet que, des de fa ya anys es pugua fruit poc de les musiques interpretades per agrupacions musicals integrades per tots els seus membres, i que nomes un grup de musics s'encarregue d'acompanyar a la

comitiva fallera, la qual cosa fa perdre molts matisos en les interpretacions.

El tabal i la dolçaina es reserven mes per a obrir algun passacarrer, per a solemnizar l'arplegada de la fallera major i infantil de la comissio o la seua participacio en algun acte; i les seues melodies transporten a lo mes genui de la musica popular i tradicional.

Per una atra banda, les composicions, en qualsevol d'estos casos, son de musica alegre, festiva, que convida a l'algassara, a participar en un passacarrer, a cridar l'atencio del viandant... En algun apunt es diu que les partitures mes interpretades per les bandes de musica, entre les moltes que eixecuten estos dies, son: "Paquito el Chocolatero", "Amparito Roca", "Valencia", "El Fallero" i, clar, el "Himne de Valencia". Alguna d'estes peces es toca puntualment, de manera especial, en algun acte o moment determinat. Aixina, es general que el passodoble "Valencia" sone quan cada comissio fallera enfila l'ultim tram de l'acte de l'Ofrena; just en entrar al carrer del Micalet, o arribant pel de la Barchella, els compassos alegres de "Valencia" emocionen als qui han fet un llarc pelegrinaje fins arribar als peus de la Mare de Deu.

Un atre tant ocorre en "El Fallero", que si be es pot oir en molts moments i en moltes de les desfilades que fan les comissions, no pot faltar en l'instant en que la falla comença a ardir; com tampoc falta l'interpretacio de l'Himne de Valencia en els actes mes solemnes que conformen el calendari festiu, i especial resulta la seua interpretacio just quan el foc comença a declinar la seua força perque la falla està ya acabant-se de consumir i s'anuncia aixina la fi de la festa mes gran de Valencia.

La musica, per tant, com no podia ser d'una atra manera, es u dels elements que han conformat l'expedient que ha generat el reconeiximent per part de la UNESCO de Patrimoni Immaterial de l'Humanitat per a les falles.

Redaccio de Rogle

TABALETER I DOLÇAINER EN LA FALLA DE NA JORDANA DE 1975

LES FALLES, P.I.H.

Patrimoni

Igual que la carcassa solca l'aire i olora com l'embaï de l'Albufera, les Falles són la Musa del poeta que coba entre un encomi de paraules. Els dies d'esta festa plena d'actes, despullen la letàrgia de l'hivern i aguaiten la saó de l'univers enmig d'un rebotar de llum sòsida; les flors de març, esclaten d'alegria i el seu aroma sura des del cel.

La màgia que l'artista dona vida inunda d'espendor i Patrimoni les places i els carrers del Consistori, brollant al despuntar el quinze el dia. Preciosos cadafals d'art infinita, radiants i plens de gràcia candorosa, lluïxen en l'arena com aljòfars que naixen dels corrucos de la mar i ens mostren tota classe de detalls que ens deixen un sabor dolç a la boca.

Al clarejar el setze, al trenc de l'alba, a prop de les ingènues en idees, les Falles s'agermanen per parelles i esperen fins al dèneu a la plaça. La nit de la cremà, se'ns trenca l'ànima mirant embadalits les belles flames que ballen entre purnes i esperances, efímeres solcant el cel etern, al ritme d'unes llàgrimes de fel que anhelen sospirant que vinguen Falles...

Sito Sanchis

Membre del Casal Bernat i Baldovi

El traje tradicional i la seua vinculació en la festa de les Falles

En la festa de les Falles existix un element que crida poderosament l'atenció i que involucra als valencians convertint-los en part important en el context faller. És la roba especial que es vist aprofitant la festa: l'indumentària tradicional valenciana, i que visten tant hòmens com dones.

La referida roba ha passat per moltes diferents etapes, vicissituds i canvis en les últimes dècades, encara que actualment pareix que està alcançant una estabilització basada en gran part en la difusió que propugnen estudiosos oferint una visió més culta i històrica.

Aixina puix, en el pas dels anys, els trages han sofert transformacions i modificacions que els han anat afectant imperceptiblement fins que s'ha conformat un traje en certes característiques que fan que se'l pugua considerar representatiu de València, encara que carixca

d'absoluta rigorositat. La seua major afectació ha sigut causada per l'interés un tant desmesurat en "la representació", "l'ufana" (ostentació) de la pròpia persona que vol lluir en la festa, que és el principal escenari en el qual dur la roba, presumir de riquesa i, com diem, d'apariència.

Estos trages, tant els masculins com els femenins, estan basats en vestits reals, encara diferents en aspecte, com són els trages dels llauradors, trages populars en un sentit estètic especial, autèntiques peces de roba adaptades al mig, a la climatologia, als materials existents, a les circumstàncies; i d'ells s'han pres elements, però sempre enriquint-los en l'esperança de millorar un tant lo que per si ja posseïa: un equilibri perfecte.

En parlar de la roba popular s'han utilitzat tèrmins com de "a la valenciana", "de llauradors", "d'hortolans"; paraules que en l'actualitat casi es defugen per considerar-les pijoratives en comparació en els abigarrats i recarregats trages que llüixen algunes persones.

L'inici d'una institucionalització de l'indumentària tradicional valenciana no sorgix fins a la fi del segle XIX coincidint en aquell procés, entre 1879 i 1909 nomenat Renaixença valenciana que, junt en la potenciació de la llengua autòctona i unes atres idees regionalistes, sorgix com una senyal externa la roba, basada en la tradició d'una part de l'història

i de les vivències ja passades.

Com a conseqüència d'este moviment cultural, apareixen els primers Jocs Florals en la ciutat de València, organitzats per Lo Rat Penat i impulsats pels seus fundadors Constantí Llobart i Teodor Llorente, màxims responsables d'estes justes poètiques en llengua valenciana. Per a la seua primera convocatòria s'elegí Regina a la filla de Teodor, Maria Llorente, que per a l'ocasió vestí les gales valencianes, seleccionades, estudiades i recomanades per experts, en el fi de lluir la seua valenciania al primer colp d'ull.

Les seues successores en la Cadira d'Or no seguiran el seu eixemple fins a anys més tart, però tot el protocol, gala, estilisme i per supost indumentària és lo que imiten, reproduïxen i mantenen les falleres, que són les màximes representants de les falles. I sense això, ni les falles, ni el món faller contarien en un eixemple a seguir, que en definitiva es lo que ocorre cada any quan es repetix la Festa.

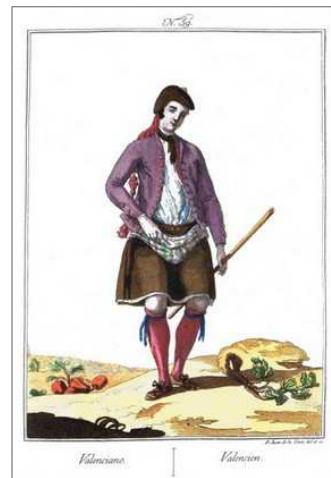
Hui en dia, quan la Festa de les Falles ha passat a ser Patrimoni Immaterial de l'Humanitat auspiciat per la UNESCO, es quan es deu cuidar i mimar l'indumentària tradicional. Es indubtablement l'escapat ideal per a representar a la Ciutat i a les seues gents. Els trages són admirats per tots i observats minuciosament per uns atres que coneixen l'història, la seua trayectòria i als qui no se deu defraudar. Per supost s'ha contret una obligació real i la seua purea és un tribut que se deu a la societat.

No es prou en vestir-se, ha de vestir-se be, hòmens i dones tenen eixemples a seguir basant-se en gravats, si es que volen vestir en robes d'estil antic (són molts i molt variats els models que existixen recopilats per afamats gravadors valencians com Rodríguez i Ribelles), o en les representacions d'aquells pintors costumistes tan fructífers de finals del segle XIX, els quals plasmaren en els seus llenços usos i costums dels valencians en les seues vestimentes.

Actualment la recuperació del ben vestir es cosa de tots. No solament per estètica, per sensibilitat, sino per amor a València i per demostrar i mostrar la nostra història, la nostra cultura i ensenyar al món la nostra riquesa no únicament immaterial, també la material. Tan material com són les nostres robes.

MARIA LLORENTE, REGINA DELS JOCS FLORALS, 1879

"VALENCIANO" GRAVAT DEL SIGLE XIX

"LABRADOR DE CREVILLENTE" GRAVAT DEL SIGLE XIX

"VALENCIANA" GRAVAT DEL SIGLE XIX

Patrimoni documental faller

La documentació administrativa generada en l'actualitat per una festa com són les Falles és un signe de la seua vitalitat i interès. I esta documentació, conservada en tota la seua sèrie seguida fins ara, nos dona com a resultat el seu dinamisme i la manera més efectiva de poder reconstruir la seua història, directament de la font primària més important.

Poder respondre a les preguntes com, qui, quan, a on i perquè es fea antigament la festivitats, és un gran pas per a la societat que l'envolta, perquè significa, primer que se coneix tota eixa informació per a poder tornar a contar-la i reconstruir-la ab més o menys encert per les generacions posteriors. I en segon lloc perquè nos indica quin és el camí seguit en l'aconteïment i els seus canvis per a

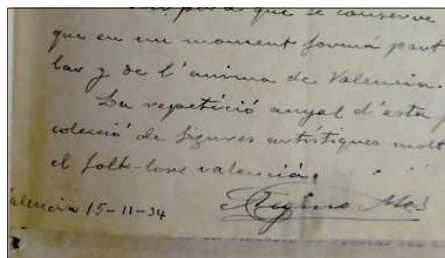
EXPEDIENS DE SOLICITUTS PER A PLAN-TAR FALLA, ANYS 1898 I 1899

adaptar-se contínuament ad eixa mateixa societat.

La conservació de la documentació generada per la festa des dels seus inicis no sempre ha segut una tasca presa tan seriament i rigorosament en comparació en uns altres àmbits. Al cap i a la fi és una festa efimera perquè el seu cicle festiu dura un any i, passat eixe temps, es torna a començar de zero i per tant la documentació de l'any anterior ha perdut tot el valor administratiu.

I la documentació és un dels pocs elements de la festa que nos queda en acabant de viure-la. Quan més arrere nos n'anem en el temps, molt més important és la documentació administrativa, puix el restant de documents complementaris —com pot ser un llibret— té menys informació que en l'actualitat per a aportar a la reconstrucció de l'història d'un col·lectiu faller. I res si és dels principis del segle XX a on només està la poesia explicativa de la falla plantada.

Tampoc l'intermitència de les primeres comissions falleres que plantaven falla ajudà ad eixa conservació. Si tirem a buscar els seus archius originals, no els trobarem en el casal. L'espontaneïtat va jugar en contra de la festa en con-

FIRMA DE REGINO MAS EN LA SEUA PRO-POSTA DE L'INDULT DEL FOC, 1934

siderar-la patrimoni del grup celebrant, que no del barri, com a entitat associativa. Són casi anecdòtiques les ocasions en que nos trobem documentació en la pròpia comissió fallera, siga de la localitat

que siga. Potser encara perdura amagada eixa documentació en casa d'algu sense que es done conte de la seua importància. Per això és molt important buscar eixa informació antiga en fonts secundàries per a poder reconstruir, posar en valor i difondre tot allò que passà en les Falles. En primer lloc, la documentació que de manera obligatòria s'havia de presentar davant les autoritats municipals que ho requerien

per a poder plantar una falla. Una sol·licitud en paper timbrat per a pagar l'antiga taxa, acompanyada de l'esbós i memòria explicativa de lo que anaven a plantar i criticar els veïns del Cap i Casal, és l'exemple més comú i complet de documentació administrativa antiga. En l'Archiu Històric Municipal és conserva eixa documentació des de l'any 1888. A partir de la dècada dels quaranta del passat segle es crearen la Junta Central Fallera i les diverses Juntes Locals Falleres que han permès localitzar i conservar la documentació administrativa en un lloc centralisat.

Per part de la comissió possiblement no es fea una còpia d'eixa sol·licitud com en l'actualitat. Segur que l'improvisat "artista faller" si que es quedava el dibuix original i els versos que més

ESBOS DE LA FALLA PUERTO-RUSSAFA (HUI CIRIL AMORÓS), 1888

tart s'editaven en forma de llibret per a que la gent poguera entendre el significat de la falla plantada. Pero potser que eixos llibrets adquirits per la gent no es conserven en la seua totalitat perquè eren considerats com un fullet per a llegir en eixe moment que deixava de tindre validea en quant la falla se cremava. D'ahí la poca quantitat d'exemplars d'un mateix llibret que s'han trobat, encara que si que se conserven en diverses biblioteques i hemeroteques molts dels llibrets editats antigament.

Per la seua part, també la premsa es va fer resò de la festa. Antigament, l'espontaneïtat del festejo no comportava casi referències. Conforme la festa va créixer, començà en la segona mitat del segle XIX a tindre el seu espai en la premsa. La primera notícia de la que partix la continuïtat fins a l'actualitat data almenys de l'any 1848.

Només Gandia ha obert un Centre de Documentació de Falles —el de València tancà en 2010—, que tracta d'arreglar totes les referències i informacions que entorn a la festa s'han produït.

Per tant hi ha múltiples opcions per a anar buscant la documentació que parle de falles, i que potser d'una comissió fallera en concret pels diferents exemples que hem citat. Però sense dubte lo més important és continuar i assegurar la tasca de conservar i difondre el patrimoni documental, lo qual no només es labor dels archivers o les persones a càrrec de la documentació, sinó també dels fallers, que són els agents que més intervenen en l'organització de la festa.

DOCUMENTACIO DE FESTES, ANYS 1927 I 1934

Javier Mozas Hernando

Llicenciat en Història

Membre de l'Associació d'Estudis Fallers

i de Remember València

Delegat de Documentació de la JCF

La pirotecnia i les falles

Les festes valencianes no es conceben si no van lligades a la polvora, una afirmació certa ja que poques celebracions estan al marge del seu ús. Una despertà en trons de bac, una traca que anuncia l'eixida de casa d'un fester, una clavariesa, un combregador, la novia o el novio..., una mascletà que marca l'equador de la jornada festiva o un castell de focs artificials, que posa el punt i final a la festivitat..., formen part del nostre imaginari col·lectiu. En tot açò, i inclús en algun event mes, no falta la polvora, eixe material que tan pacíficament han usat els valencians durant segles.

Com no podia ser d'una altra manera la polvora està absolutament lligada a la festa de les falles, i en les primeres notícies d'estos monuments es confirma eixa vinculació, puix es recorria a una traca que era la que botava foc a la falla.

I es que la polvora i els valencians fa segles que crearen simbiosis i aquella forma part de la nostra idiosincrasia: soroll que es torna música, olor que es convertix en perfum i explosions aèries que son tot un espectacle de llum i de color. Explicar tot açò resulta difícil puix son molts els aspectes a tractar: orígens, història, fabricació, comercialització, art en el dispar i un llarc etcètera.

Sobre l'invençió i oríge de la polvora negra –base de la pirotecnia–, tots els lliguen a la cultura xinesca o a l'Índia, encara que no falten uns altres que reclamen també este invent, com per exemple els araps. Parlem de que allí, en Orient, sorgiria eixa mescla de carbo, sofre i salnitre que, en perfecta combinació, produïrien un material el qual explosionaria quan n'hi ha oxigen i se li aplica una ignició. Els seus usos son diversos i de tots coneguts, per a fer la guerra, en medicina, en activitats extractives...i, com no, en les activitats festives que es lo que nos ocupa.

Si que coincidixen la majoria d'estudis en que son els araps els qui introduïren la polvora en Occident seguint diferents rutes, havent-los arribat probablement ad ells per la principal ruta que connectava Orient en Occident, açò es a través de la Ruta de la Seda i sent Marco Polo un d'eixos comerciants-viadgers que la duria des d'aquell remot lloc. L'arribada dels araps a la península ibèrica supondria també l'arribada de la polvora, i a ningú se li escapa el llarg període que les terres valencianes vixqueren baix el domini i la cultura musulmana.

A banda dels usos de la guerra de la qual cosa hi ha documentació en diferents països, en València consta que ja en el segle XV es delimitaven zones de la ciutat per a la fabricació i venda, i que per supòst s'usava en les grans

festes i commemoracions com a element festiu, es el cas per exemple de l'ús d'estos materials (les piules i els tronadors) en les commemoracions centenàries de la conquesta de la Ciutat. En este sentit, però també per a commemorar batalles guanyades, proclamacions reals, visites de monarques o altres personalitats era usada la pirotecnia com una expressió festiva, de goig i d'allegria.

En alguna informació consultada se fa al·lusió a que l'espectacle pirotècnic ofert en Venècia en motiu del triomf dels cristians sobre els turcs en la batalla de Lepanto (1571) es produïria el gran avanç tècnic de la pirotecnia.

Reprenint el fil de l'estreta relació de la pirotecnia en les falles, s'ha de dir que els estudis sobre la festa nos parlen de que al monument se li pegava foc per mig d'una traca que, penjada des d'un balcó d'una casa propera, arribava fins a la falla i que esta començava a ardir sent encesa pel foc de la pròpia traca. Per cert, a l'aparició de la professió pirotècnica, o de la pròpia traca, se li dona un oríge que aniria vinculat a la desfeta d'Almansa i al desmantellament de la fàbrica que existia en la Ciutatella per part de Felip V, lo que motivaria que els treballadors de la polvora retornaren als seus pobles d'origen i, encara que canviaren de professió en un primer moment, pronte

seguirien elaborant aquelles traques o "culebrinas" que ara tindrien un altre fi, el festiu, lo que a la fi acabaria per que alguns es professionalisaren i foren requerits per col·lectius d'unes altres poblacions per a animar i alegrar les grans celebracions festives.

Per a finalisar, ja que encara es carix d'un estudi o una publicació exhaustiva sobre el tema en la península, indicar que a finals del segle XIX es produïx un gran avanç en la pirotecnia gràcies a l'incorporació de determinats elements

químics: el clorat de potasi permet els colors platejats i dorats, l'àcid píríc els efectes de chiu-let i el magnesi i l'alumini contribuiran a donar una major lluminositat als focs artificials.

La pirotecnia valenciana goja de fama mundial, i algunes figures o elements utilitzats en els castells porten el seu gentilici, com es el cas de les carcasses valencianes.

Les falles no es poden entendre sense eixos espectacles que de manera tan variada fan ús de la polvora: les despertades, la mascletà, els castells o la tradicional manera de cremar els monuments a base de traques i uns altres elements pirotècnics. La pirotecnia es part també del Patrimoni de l'Humanitat gràcies a les falles.

TRACA EN EL CARRER SANT VICENT, VALENCIA CIUTAT

MASCLÈTÀ EN LA PLAÇA DE L'AJUNTAMENT DE VALENCIA

Redacció de Rogle

CONTACTA EN NOSATRES

Apartat de Correu 527
46002 València ciutat
rogleconstantillombart@gmail.com

Rogle en Internet

Facebook: **Rogle Constanti Llobart** // Twitter: **@rogleconstanti**
Tots els exemplars editats fins ara estan, en pdf, en:
www.rogleconstantillombart.com / www.pjvalencianista.org